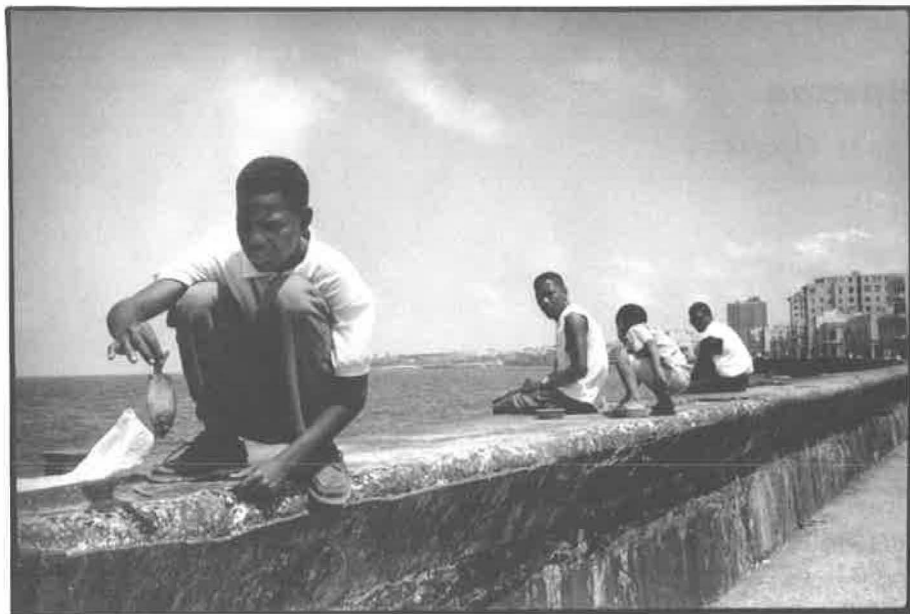

Havana

Josef Opatrný

Havana patří k nejstarším městům založeným Evropany na západní polokouli a jak její dnešní architektonickou podobu tak etnické a sociální složení obyvatel aglomerace utvářela řada faktorů. Významnou roli hrál především fakt, že havanskou zátoku považovali Španělé za jeden z nejlepších přirozených přístavů ve svých koloniích. Parametry Havanské zátoky – její velikost, hloubka, úzký vjezd chránící ji před pronikáním vln z rozbouřeného moře i vynikající obranné možnosti dané skalnatým pobřežím, nad nímž se tyčily pahorky vhodné pro ustavení dělových baterií téměř zaručujících nedobytnost města – vedly první kolonisty k rozhodnutí přemístit osadu založenou původně v místě dnešního nevýznamného přístavu Batábano del Sur na jižním pobřeží ostrova do lépe položené lokality.

Po roce 1519 tak u zátoky začala růst osada přitahující svým bohatstvím zájem evropských konkurentů španělské koruny vrcholící útokem francouzského piráta Jacquese Sorése v polovině 50. let 16. století. Vypálení Havany připomnělo jak koloniálním úřadům tak koruně, že samy přírodní podmínky nezaručují ještě naprostou bezpečnost města a do konce století postavili stavební dělníci a otroci koruny při vjezdu do zátoky tři mohutné pevnosti – Fuerzu, Puntu a Morro, které měly spolehlivě ochránit plavidla shromažďující se z příkazu úřadů v rozlehlé Havanské zátocce před společným odjezdem do Sevilly v naději, že společná plavba flotily doprovázené vojenskými plavidly zamezí útokům lodí evropských konkurentů či karibských pirátů. Díky tomuto postavení – Havana se stala americkým terminálem transatlantického spojení španělské koloniální říše – přesáhl význam přístavu daleko hranice ostrova, což znamenalo velký impuls pro hospodářský rozvoj této části Kuby.

Havana, 1998. Foto Pavel Hroch.

U města obklopeného pevnými hradbami, jimiž se Havana odlišovala od většiny měst koloniální Ameriky té doby, vystavěli královský arzenál určený k opravám a stavbě válečných lodí španělské koruny. Nepracovaly zde jen stovky kvalifikovaných dělníků, ale další stovky otroků dovezených z Afriky a ovlivňujících etnickou podobu rostoucího města. Metropolitní i koloniální úřady pak vydávaly přísná nařízení chránící lesy kolem Havany sloužící jako surovinová základna pro potřeby arzenálu. Na rozdíl od mnoha jiných zákonů a příkazů dbali příslušní úředníci na dodržování zákazu klučit les v blízkosti Havany, což vedlo k trvalým stížnostem městské rady. Zákaz totiž omezoval využívání půdy v okolí města, zejména rozvoj zemědělství, přičemž bylo i toto hospodářské odvětví kuriózně stimulováno existencí arzenálu a přítomností posádek obchodních i vojenských lodí v přístavu. Místní producenti masa, kukuřice a dalších plodin nacházeli právě u zásobovatelů flotily i arzenálu nejspolehlivější zákazníky požadující stále větší objem dodávek.

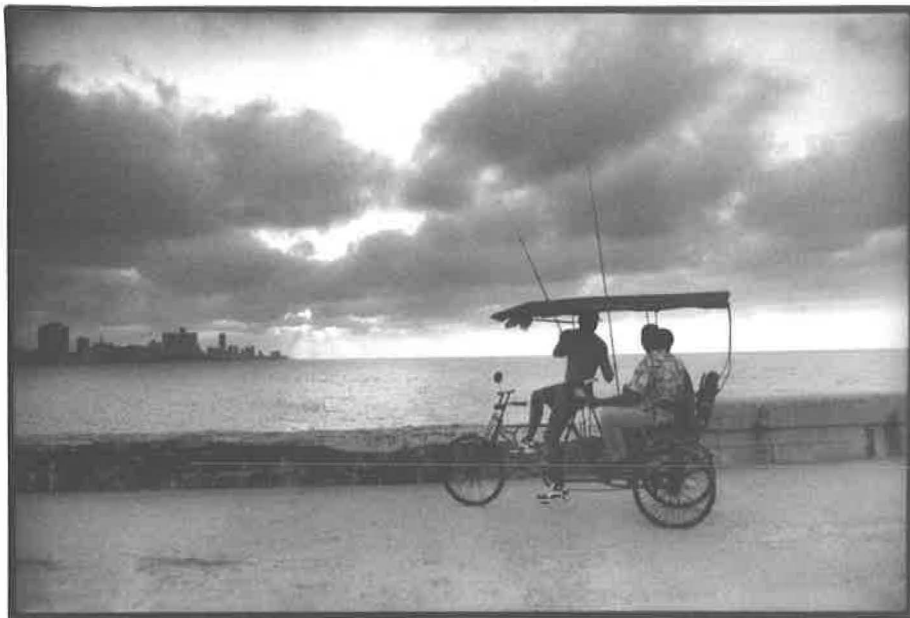
V první polovině 18. století přerostlo napětí mezi oběma potřebami do otevřené krize v souvislosti s rozvojem třtinových plantáží v okolí Havany. Výroba cukru, vyváženého ve stále větší míře do světa právě prostřednictvím havanského přístavu, pak ovlivňovala podobu města a jeho okolí ve

Havana, 1998. Foto Pavel Hroch.

dvou směrech. Cukrovary potřebovaly obrovské množství paliva a plantáže rostoucí množství pracovních sil v podobě černých otroků. Jejich počet stoupal i v havanských palácích plantážníků svěřujících provoz svých statků na venkově úředníkům a žijících po větší část roku buďto v Havaně nebo v evropských metropolích. Stále víc cukru směřovalo přitom na světový trh bez španělských prostředníků, což odporovalo koloniálním zákonům. Potřeby kubánských statkářů v oblasti dovozu otroků pokrývaly obchodní domy z Britských ostrovů. Británie proto jevila o Kubu, resp. Havanu, stále větší zájem, který vrcholil útokem a obsazením města v závěru sedmileté války. Několikaměsíční okupaci na přelomu let 1762–1763 pak považuje kubánská historiografie za mimořádně významný faktor dalšího rozvoje města a ostrova vůbec. Producenti cukru navázali během této doby pevné kontakty s britskými partnery a třebaže Británie podle paragrafů pařížského míru Havanu Španělsku vrátila, přinesla okupace velký impuls rozvoji plantážního hospodářství v havanské oblasti.

Hospodářský růst se odrazil i v architektuře. Kromě budov stavěných úřady či církví v podobě nové mohutné pevnosti Cabaña, paláce generálních kapitánů, katedrály a několika klášterních komplexů se objevila nová

Havana, 1998. Foto Pavel Hroch.

či modernizovaná sídla statkářů a obchodníků, jejichž výstavnost fascinovala úředníky přicházející do kolonie z metropole. Rychle se vytvářely předpoklady pro to, aby Kuba mohla nahradit po zničení cukrových plantáží na Saint Domingue během povstání barevné části obyvatel tuto francouzskou kolonii v pozici největšího světového exportéra třtinového cukru. Na přelomu 18. a 19. století procházela Havana a její okolí obdobím výrazných hospodářských a sociálních proměn, které se odrážely v podobě složení a počtu obyvatel města. Podle censusu z roku 1794 měla přes 54 tisíc obyvatel, přičemž asi 55 % tvořili mulati a černoši, z větší části otroci. Do roku 1811, kdy proběhlo další sčítání, vzrostl počet obyvatel Havany téměř třikrát. Kromě 40 tisíc kreolů zde žilo více než 26 tisíc svobodných mulatů a černochoů a dalších téměř 30 tisíc otroků stejné barvy kůže. Na počátku čtyřicátých let, nový census se konal na Kubě v roce 1841, pak žilo v Havaně podle různých údajů mezi 140 až 160 000 lidí dlouhodobě a dalších víc než 20 000 osob přechodně. Počet kreolů a Španělů přitom podle jednoho pramene o málo překračoval 60 000, zatímco počet svobodných barevných dosahoval téměř 36 000 a počet otroků přesáhl 40 000.

V této době už přijížděl do Havany celé čtyři roky vlak. V roce 1837 byla totiž uvedena do provozu první železniční trať v Latinské Americe. Vedla z Havany

Havana, 1998. Foto Pavel Hroch.

do Bejúcalu a britští inženýři uskutečnili její výstavbou plán kubánských producentů cukru spatřujících v železnici optimální prostředek pro dopravu nákladů z vnitrozemí k přístavním molům, odkud odvážely americké a britské lodi cukr, a v menší míře i kávu a tabák, na světový trh. Rostoucí podíl černošského obyvatelstva v celkové populaci ostrova však přitom stále víc zneklidňoval mluvčí kreolské komunity. Obávali se opakování událostí v bývalé francouzské kolonii v bezprostředním sousedství Kuby, kde povstání otroků úplně zlikvidovalo nejen vrstvu bílých plantážníků, ale veškeré bílé obyvatelstvo. Hovořili a psali o hrozbě „barbarizace“ kreolské kultury i v případě, že by k podobné explozi nedošlo. Znepokojovala je tendence, kterou zaznamenal americký editor slavného Humboldtova spisu o Kubě počátku 19. století John S. Trasher. Ten v padesátých letech psal o odchodu svobodných barevných popř. uprchlých otroků do velkých měst, tedy hlavně Havany, v jejichž anonymním prostředí posilovali společenskou vrstvu pohybující se na hraně či za hranou zákona. Ve stejné době se rozšiřovala „barevná“ škála obyvatel Havany příchodem první vlny tzv. „smluvních dělníků“. Od roku 1847 je úřady přivázely k práci na plantážích z Číny a po vypršení kontraktu konstatovaly jejich přesun do měst. V Havaně tak brzy vznikla čínská čtvrť s množstvím levných jídelen, prá-

delen a obchodů, odkud vycházeli Číňané nabízející různé služby do celého města.

Druhou polovinu 19. století poznamenalo na Kubě rostoucí napětí mezi kreolskou společností a španělskými úřady, přerůstající opakovaně v povstání, jejichž představitelé žádali nezávislost. Havana se silnou vojenskou posádkou nebyla sice stoupenci nezávislosti nikdy přímo ohrožena, ale nakonec museli Španělé kapitulovat i tady. Když do tzv. druhé války za nezávislost zasáhly v roce 1898 Spojené státy, vyloďily se na Kubě silné americké oddíly a pobřeží blokovala americká válečná flotila. Po jejím vítězství nad atlantickou skupinou admirála Cervery požádalo Španělsko o příměří a mírová jednání. Havana se stala na několik let sídlem americké okupační správy, která zahájila v tehdy asi čtvrtmilionovém městě řadu stavebních aktivit, dokončovaných později kubánskými úřady. Některé měly zlepšit hygienické podmínky ve městě, jiné pak sloužily ke zdokonalení dopravní sítě a podstatnou měrou napomohly rozšiřování aglomerace západním směrem.

Mezi zbytky městských hradeb a řekou Almendares – ani ta se ovšem nestala trvalou překážkou rozvoje města a po výstavbě mostů a tunelů pokračovala výstavba i na jejím levém břehu – vyrostly během stavebního boomu ve dvacátých a padesátých letech rezidenční čtvrti Vedado, Reparto Kohly, Reparto Almendares, Alturas de Miramar atd. Se starou Havanou je spojovala široká komunikace Malecón vybudovaná na některých místech přímo na útesech několik metrů nad hladinou moře, jejíž chodník rozšiřující se na čtených místech v plochy o desítkách či dokonce stovkách čtverečních metrů se postupně stal promenádou pro všechny vrstvy obyvatel Havany, místem hrátek mileneckých párů, veřejnou pláží a místem, kde mladí i staří rybáři zkoušeli své štěstí při chytání s pruty i tradičním způsobem – nahazováním šňůry vytácející se z kotouče podoby kladky volně ležící na betonu chodníku. Informace o Malecónu se záhy objevily v turistických průvodcích zaměřených především na klientelu ze Spojených států, odkud přijíždělo do subtropického ráje stále víc návštěvníků všech sociálních vrstev. Ti nejbohatší si budovali v Havaně či jejím bližším či vzdálenějším okolí pohádkové paláce, z nichž největší proslulosti dosáhl Dupontův komplex na Varaderu. Méně majetní bydleli v havanských hotelích poskytujících na telefonickou objednávku z USA veškeré služby včetně mladých dam různých odstínů pleti či informací o kasinech, jejichž počet stoupal zejména ve čtyřicátých a padesátých letech hlavně díky širokým aktivitám mafie. Národní kasino nedaleko

Havana, 1998. Foto Pavel Hroch.

městského centra inzerovaly americké turistické kanceláře jako Monte Carlo Ameriky, přičemž právě tato zařízení turistického průmyslu stála za plánem likvidace valné části Havany vybudované mezi starým městem a Vedadem v prvních desetiletích 20. století. Přímo nad Malecónem měla být postavena řada mnohapatrových hotelů, které by přispěly výrazně k diverzifikaci kubánské ekonomiky založené stále na exportu třtinového cukru. Miliónová Havana se měla stát městem služeb všeho druhu, ale k realizaci plánu nakonec nedošlo.

První výškové hotely měnící zcela siluetu města zasáhly výrazně i do jeho sociální tváře v době, kdy na východě ostrova získávalo stále silnější pozice hnutí odmítající programově masívní americkou přítomnost na Kubě. Zatímco stavební dělníci dokončovali hotel Hilton, očekávali političtí komentátoři každým dnem pád Batistovy vlády. 31. prosince 1958 opustil diktátor skutečně Havanu a odešel po jistých peripetiích do Španělska, kde nikdy nezapomněl svým bývalým spojencům a patronům ve Washingtonu, že mu nakonec v boji proti Castrovým partyzánům zastavili veškerou pomoc. Vítězové zatím obsadili bez boje hlavní město a otevřeli zatím poslední etapu jeho historie. Hned na počátku 60. let opustily město desítky tisíc obyvatel rezidenčních čtvrtí a na jejich místo se nastěhovaly

statisíce lidí z venkova, částečně do opuštěných rezidencí, částečně do domů nové výstavby ve východní části města za Havanskou zátokou. Vzhled novostaveb, typově důvěrně známých českému čtenáři z domácího prostředí, podstatně vylepšovala část balkónů a lodžii plných tropických rostlin, jejichž úponky pokrývaly v některých případech značné části budov. Katastrofální důsledky měla pak porevoluční migrace pro mnoho činžovních domů z první třetiny století. Nebyly výjimkou případy, kdy neodborné úpravy nájemníků nedbajících zákonů statiky vedly k propadnutí stropů a zhroutil se staveb. Obecně pak výrazně stoupl počet obyvatel těchto budov, v nichž v řadě případů nevydržela vodovodní a elektrická síť silné přetížení, což vedlo k opakovaným haváriím a soustavným problémům s vodou a elektřinou.

V kritickém stavu se ocitly i některé ulice staré Havany v těsné blízkosti přístavu, kde přivodila silná nákladní doprava zřícení desítek domů z 18. či 19. století. Na druhé straně byly některé stavby, především palác generálních kapitánů, ale i menší budovy, velmi citlivě restaurovány – jejich skvělé fasády ovšem vytvářejí ostrý kontrast s ruinami v bezprostředním sousedství. Stejně ostrý kontrast lze pozorovat mezi různými skupinami obyvatel Havany zejména potom, co Castrova vláda označila ze jednu z velmi perspektivních oblastí kubánské ekonomiky turistiku. Příliv zahraničních návštěvníků znamená nejen rostoucí objem deviz pro stát, ale také zlepšené ekonomické postavení zaměstnanců podniků turistického průmyslu. Rozmach turistiky však doprovází ještě rychlejší rozmach prostituce, jejíž téměř úplnou likvidaci v první polovině 60. let označovaly úřady za jeden z největších úspěchů revoluce. Více než dvoumilionové hlavní město Kuby tak zase začíná dostávat v jistém ohledu ráz, který mělo na počátku 50. let. Na jedné straně hotely, stavěné nyní především španělskými a v menší míře kanadskými společnostmi a kasina pro cizince a jejich místní průvodkyně, na druhé straně pak Havana, kterou zachytil na svých fotografiích i Pavel Hroch.